

УДК 811.112.2'276.6:62

Школьна Н. О.

НІМЕЦЬКА ФАХОВА МОВА ПРОМИСЛОВОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

Статтю присвячено огляду й систематизації підходів до вивчення питання фахової мови. Подано характеристику фахової мови на прикладі німецької мови промислової автоматизації, а також розглянуто співвідношення понять «фахова мова» й «загальнонаціональна мова».

Ключові слова: фахова мова, загальнонаціональна мова, термін, термінологія.

Школьная Н. О. Немецкий язык для специальных целей промышленной автоматизации в структуре общенационального языка. – Статья.

Статья посвящена обзору и систематизации подходов к исследованию языка для специальных целей. В работе представлена характеристика языка для специальных целей на примере немецкого языка промышленной автоматизации, а также рассматривается соотношение понятий «язык для специальных целей» и «общенациональный язык».

Ключевые слова: язык для специальных целей, общенациональный язык, термин, терминология.

Shkolna N. O. The German language for specific purposes of industrial automation in the structure of language for general purposes. – Article.

The article deals with observing and substantiation of approaches to studying of language for specific purposes. The language for specific purposes illustrated by the German language of industrial automation is described as well as the correlation between the notions "language for specific purposes" and "language for general purposes".

Key words: language for specific purposes, language for general purposes, term, terminology.

Сьогодні значну увагу приділено розгляду функціонування мови в різних сферах суспільного життя, про що свідчать численні дослідження термінологічних одиниць у різноманітних сферах спілкування. Розробці та дослідженню теоретичних і практичних засад присвячено праці Л. Гоффманн, В.П. Даниленко, В.М. Лейчик, С.В. Гринев-Гриневич, К.Я. Авербух та інших. Оскільки нині спеціальна лексика англійської, німецької та інших розвинутих мов у більшості сфер знань не являє собою впорядкованої системи, яка б відповідала сучасному рівню науки й запитам практики [3; 5], питання статусу й опису понять «фахова мова» і «загальнонаціональна мова», визначення місця фахової мови в загальнонаціональній є актуальними.

Мета студії полягає у визначанні співвідношення між фаховою мовою та загальнонаціональною на прикладі німецької фахової мови промислової автоматизації. Для досягнення зазначеної мети визначено такі завдання: 1) дати визначення поняттю «фахова мова промислової автоматизації», 2) встановити місце фахових мов у загальнонаціональній мові на прикладі німецької фахової мови промислової автоматизації, 3) узагальнити особливості фахових мов (ознаки, функції, типи).

Фахові мови, представлені в національних мовах самостійними субстандартами з власним термінологічним інструментарієм, частотними граматичними структурами й стилістичними особливостями, забезпечують комунікації на різних рівнях залежно від учасників комутації, форми її реалізації в мовленні (усна чи письмова) та функціональної дисперсії фахової мови (фахова мова, мова-посередник, мова виробництва, мова споживачів тощо). Вивченню фахових мов приділяють значну увагу як українські, так і зарубіж-

ні вчені. Це питання у своїх працях розглядали О.О. Реформатський, Д.С. Лотте, В.В. Виноградов, Т.Р. Кияк та інші.

Усі національні мови економічно розвинутих країн на певному етапі піддаються розшаруванню на загальнолітературну (language for general purposes – LGP) і багаточисленні мови для спеціальних цілей, мови професійного спілкування (language for special purposes – LSP). У німецькомовних країнах мову професійного спілкування називають *Fachsprache* [1, с. 27], хоча в лінгвістичній літературі можна знайти й такі назви, як «Abreitsprache», «Berufssprache», «Handwerkersprache». Російські лінгвісти О.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва використовують терміни «мова для спеціальних цілей» і «спеціальна мова». У британській та американській лінгвістиці використовується термін «language for special purposes» на позначення фахової лексики [13, с. 63]. Термін LSP домінує не тільки в англомовній літературі, у матеріалах численних міжнародних форумів, а й у багатьох інших розвинутих мовах [1, с. 28]. У В.М. Лейчика знаходимо термін «мова для спеціальних цілей» як засіб спілкування в кожній зі спеціальних сфер [10, с. 9]. Т.Р. Кияк вважає, що українським мовознавцям треба визнати більш поширеного терміна «фахова мова», який не повинен викликати заперечень і який можна вважати достатньо вмотивованим. Учений додає, що функціонування цієї мови забезпечується винятково чітко встановленою термінологією [7, с. 142]. У нашій роботі терміни «фахова мова» і «LSP» вживаємо як синоніми.

Поняття «фахова мова» вперше з'явилося в німецькій мові. Воно охоплювало те, що тепер називають термінологією, тобто використан-

ня обмежувалося лексико-семантичним рівнем [5, с. 174]. Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних лінгвістів виявив, що на сьогодні більшість дослідників користується дефініцією Л. Хоффмана, який визначає фахову мову як сукупність усіх мовних засобів, які застосовуються в професійно замкнутій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері [15, с. 53].

Згідно з державним стандартом України «Термінологія. Визначення основних понять» фахова мова – це «підсистема мови, у якій використовують термінологію та інші мовні засоби, призначені для запобігання неоднозначності спілкування в конкретній предметній галузі» [6, с. 2]. За В.В. Левицьким фахова мова – це спеціальна мова галузі науки чи техніки, яка відрізняється спеціальною лексикою від загальноживаної мови [10, с. 338].

Таким чином, під термінологією промислової автоматизації розуміємо сукупність сформованих термінів, які використовуються для позначення процесів і понять у сфері автоматизації різних промислових процесів під час передачі науково-технічної інформації.

Питання співвідношення фахових мов до загальнонаціональної широко розглядалося в 70-х роках представниками Празького лінгвістичного гуртка. Мови для спеціальних цілей трактувалися як функціональні різновиди сучасних національних мов, як підсистеми цих мов, що використовуються в спеціальних сферах суспільних відносин [11, с. 9]. Т.Р. Кияк зазначає, що об'єкт дослідження фахових мов становлять особливості мови певної галузі науки, при цьому фахова мова певною мірою протиставляється загальноживаній, хоча словниковий запас першої бере початок саме з другої [8, с. 138].

К.Я. Авербух та О.М. Карпова вважають доречним під час стратифікації національної мови дотримуватися такої дихотомії: мова для загального спілкування – мови для спеціального спілкування. LSP і LGP є мовами нормованими й такими, що активно регулюються. Відрізняються вони лише тим, що в LGP функціонують тільки лексичні одиниці національної мови, а в LSP, крім одиниць національної мови, залучаються одиниці спеціальної номінації (терміни конкретних предметних областей), для розкриття значення яких достатньо тлумачення (а не дефініції) [1, с. 28]. Не менш важливою відмінністю між LGP і LSP є їх стильова диференціація. Традиційні погляди на LSP визначають такі особливості: а) наявність у LSP і відсутність у LGP спеціальної термінології; б) соціальні та професійні відмінності термінології в структурі мов, які зіставляються [1, с. 28–29].

Взаємовідношення між загальнонаціональною й фаховою мовами представлені в роботах Б.М. Головіна та Р.Ю. Кобріна, які використовують тер-

мін «термінологія», а не «фахова мова» чи «мова для спеціальних цілей». Визначаючи національну мову як складну, динамічну й цілеспрямовану культурно-історичну систему, яка об'єднує всі різновиди мовленнєвого функціонування, лінгвісти дотримуються точки зору, що в російську національну мову як єдину систему входять всі різновиди російського мовлення: літературна мова, мова науки й техніки, розмовно-побутова й літературно-розмовна форми мови, територіально-соціальні діалекти [цит. за: 2, с. 9].

Очевидним є зв'язок фахових мов із національною. О.В. Суперанська, Н.В. Подольська і Н.В. Васильєва наголошують, що підмови як сфери існування спеціальної лексики нерозривно пов'язані з національною мовою. У них спільна фонетика та граматики. Відмінності простежуються переважно в лексиці, особливий для кожної підмови [13, с. 33]. Розглядаючи ознаки фахової мови, автори відзначають бідність мови для спеціальних цілей на виразні засоби. Нетерміни в мові для спеціальних цілей – звичайне явище, що сприяє підтримці комунікації. Оскільки будь-який спеціальний текст будується на показі відношень понять у просторі й часі, він не може не включати слів загальної лексики в їх загальноприйнятому значенні [13, с. 65].

В.П. Даниленко визначає загальнонаціональну мову як родове поняття, у яке входить літературна мова, діалекти, просторіччя, жаргони. Оскільки загальнолітературна мова є функціонально складним явищем, до її складу лінгвіст відносить самостійні різновиди, наприклад мова художньої літератури, розмовно-побутова мова. Як зазначає В.П. Даниленко, самостійний функціональний різновид загальнолітературної мови називається мовою науки чи науки й техніки [4, с. 6–8].

Цікавий погляд на фахові мови пропонують І.П. Масаліна та В.Ф. Новодранова. Автори наголошують, що субмови не є складовими мови, які в сумі дають мову в цілому. Вони являють собою множини, що пересікаються, тобто значна частина елементів одночасно входить у різні субмови [12, с. 18].

Сукупність мовних засобів Л. Гоффманн тлумачить не тільки як фонетичні, морфологічні й лексичні елементи та правила синтаксису, а також їх функціональну взаємодію під час будь-яких можливих актів комунікації. Серед цих засобів науковець виокремлює три класи:

- мовні засоби, які наявні в усіх субмовах;
- мовні засоби, які наявні в усіх фахових мовах;
- мовні засоби, які наявні тільки в одній фаховій мові [14, с. 53–54].

Л. Гоффманн пропонує класифікувати фахові мови відповідно до їх предметної співвіднесеності, виділяючи при цьому декілька рівнів в окремій фаховій мові: ступінь абстрактності, специфіку

мовних засобів, сферу функціонування, учасників комунікації. Таким чином, майже кожна фахова мова розшаровується на страти: мову теоретичних і фундаментальних наук, мову прикладних наук і техніки, мову матеріального виробництва й мову сфери споживання. Основні характеристики кожної страти – це ступінь абстрактності, мовна форма вираження, середовище функціонування та користувачі. У фаховій мові можуть бути всі страти або деякі з них [14, с. 155].

Умовно фахові мови поділяють на декілька видів за рівнем абстрактності:

1) найвищий ступінь абстрактності (штучні символи, формули – базові теоретичні науки);

2) дуже високий ступінь абстрактності (експериментальні науки – комунікація між науковцями);

3) високий ступінь абстрактності (мови з дуже великою часткою фахової термінології й чітко обумовленим синтаксисом – прикладні науки);

4) низький ступінь абстрактності (мови з досить значною часткою фахової термінології та відносно незв'язним синтаксисом – сфера матеріального виробництва);

5) дуже низький рівень абстрактності (мови з незначною кількістю фахових термінів і незв'язним синтаксисом) [9, 29–30].

Фахова мова промислової автоматизації має високий рівень абстрактності, оскільки вона включає вузьку фахову термінологію та термінологію суміжних галузей науки.

Дослідження дефініцій поняття «фахова мова» дало можливість І.П. Масаліній виокремити такі ознаки фахових мов: співвідношення з певною предметною галуззю; специфічне коло користувачів; обмежена порівняно з загальною мовою кількість функцій; базування на системі загальнонаціональної мови [12, с. 29].

Функції мови науки повністю не «накладаються» на функції загальнолітературної мови, оскільки мова науки є засобом пізнання дійсності (гносеологічна функція), засобом фіксації, збереження, передачі інформації про результати дослідницької та практичної діяльності (інформаційно-комунікативна функція) [4, с. 9–10]. Основна функція фахової мови – це інформаційний обмін знаннями для забезпечення взаєморозуміння в певній професійній сфері.

Науковці визначають основні ознаки фахових мов:

- тісний зв'язок із певною галуззю науки;
- специфічний набір мовних одиниць;
- використання мовних структур загальнозвиченої мови в межах фахової мови;
- відповідність нормам загальнозвиченої мови (морфологія, лексика, синтаксис, жанровий поділ);
- наявність писемної й усної форм;
- базування на системі загальнонаціональної мови;
- певне коло користувачів;
- менша кількість функцій порівняно із загальною мовою [12; 14].

Фахові мови не обмежуються лексичними одиницями тільки однієї національної мови. Німецька фахова мова промислової автоматизації у своєму складі налічує значну кількість термінів англійської мови (наприклад, *Display*, *Byte*, *Hardware*), французької (*Relais*), арабської (*Algebra*) мов, а також гібридні складні терміни, де одна чи більше основ запозичені з англійської чи французької мови (наприклад, *Byteaustauschfunktion*, *Softwareingenieur*, *Softwarehilfsmittel*, *Relaisfernmessungssystem*, *On-line-Datenanzeige*).

З точки зору граматики, морфології та синтаксису німецькій фаховій мові промислової автоматизації властиві ознаки загальнонаціональної мови. Фахова мова відрізняється від неї лише наявністю особливих лексичних підсистем у фахових текстах і редукованою системою синтаксису.

Проведений аналіз дає можливість зробити такі висновки. Не існує універсального погляду вітчизняних і закордонних науковців щодо тлумачення поняття «фахова мова» та її статусу. Німецька фахова мова промислової автоматизації є функціональним різновидом загальнонаціональної мови, яка сформувалася на основі граматичної, морфологічної й синтаксичної системи літературної мови й безпосередньо пов'язана з нею. Відмінність між загальнонаціональною та фаховою мовами становить лексична термінологічна складова фахової мови. Фахова мова промислової автоматизації, основною одиницею якої є термін, має спільні ознаки та функції (інформаційно-комунікативну, гносеологічну) із загальнонаціональною мовою та використовується для потреб професійної комунікації.

Перспективним вважаємо дослідження історії виникнення німецької фахової мови промислової автоматизації.

Література

1. Авербух К.Я. Лексические и фразеологические аспекты перевода : [учебное пособие] / К.Я. Авербух, О.М. Карпова. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 176 с.
2. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах : [учебное пособие] / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.
3. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение : [учебное пособие] / С.В. Гринев-Гриневич. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 304 с.

4. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
5. Дудок Р.І. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках : [монографія] / Р.І. Дудок. – Львів : Видавн. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 358 с.
6. ДСТУ 3325-96: Термінологія. Визначення основних понять. – К. : Держстандарт України, 1996. – 47 с.
7. Кияк Т.Р. Компресія інформації у науково-технічному перекладі як об'єкт лінгвістики фахових мов / Т.Р. Кияк. // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць. – К. : Вид. дім Д. Бурого, 2010. – Вип. 30. – С. 142–146.
8. Кияк Т.Р. Фахові мови як новий напрям лінгвістичного дослідження / Т.Р. Кияк // Іноземна філологія. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2009. – Вип. 121. – С. 138–142.
9. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу. Німецька мова : [підручник] / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
10. Левицький В.В. Лексикологія німецької мови : [посібник] / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова Книга, 2014. – 392 с.
11. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – изд. 4-е. – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 256 с.
12. Массалина И.П. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела : [монография] / И.П. Массалина, В.Ф. Новодранова. – Калининград : Издательство ФГОУ ВПО «КГТУ», 2009. – 278 с.
13. Суперанская А.В. Общая терминология: вопросы теории / [А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева] ; отв. ред. Т.Л. Канделаки. – изд. 6-е. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 248 с.
14. Hoffmann L. Fachsprachen als Subsprachen / L. Hoffmann // Fachsprache. – Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1998. – 388 S.
15. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache / L. Hoffmann. – Berlin : Akademie Verlag, 1987. – 308 S.